

S.T.

Hr. Dr. Kalkar.

Det har været mig en særdeles glæde og opmuntring, at modtage et brev fra Dem, og skal jeg bestræbe mig efter bedste evne at imødekomme Deres ønsker om at erholde meddelelser angaaende de aandelige forhold her i landet, saa meget mere, som det saa at sige ligger i min egen interesse, at de herværende forhold staae saa klart, som efter omstændighederne er muligt, for dem, som paa een eller anden maade have indflydelse paa grønlændernes vee og vel. Og omendskjønt forholdene her i Grønland nu for tiden ere alt andet end glædelige, saa holder jeg dog fast ved det ogsaa af Dem udtalte haab, at menighedens herre vil lede alt til det bedste; - jeg kan godt tænke mig, at de europæere, som staae i forbindelse med Grønland, og gennem hvilke landet nu regjeres og forbindes med den øvrige christelige verden, ogsaa dertil skulle blive værktøiet i Herrens haand.

Det være mig tilladt først at nævne en omstændighed, som, efter hvad jeg kan skjønde, hyppigt lades ude af sigte, naar der nu for tiden er tale om grønlændernes udvikling, hvorved man ofte synes at forstaae en udvikling i samme retning som den, der finder sted hos de europæiske nationer. (Jeg veed ikke, hvorvidt dette er tilfældet indenfor missionsvennernes kreds, men jeg forudsætter ialtfald muligheden deraf). Der er nemlig den omstændighed, at dette lands befolkning – hvadenten den er eskimoisk eller af hvilken som helst anden nationalitet – ikke kan leve af eller bestaae ved andet end jagt tilsøes >: sælhundefangst, og fiskeri tilhjælp, samt at den paa grund af sødyrenes træk maa føre et omflakkende liv; i det forhold, som befolkningen bliver udygtig til at flakke omkring og at fange sælhunde, maa den ufravigelig forkomme og efterhaanden uddøe. Som følge heraf kan den ikke opnaae anden udvikling eller civilisation, end den, et nomadiserende jagtfolk kan opnaae, nemlig den som følger med christendommen, med skrift, med brugen af jern, og med lov og ret; hvorimod alle de sociale foranstaltninger og aandelige udviklingstrin, som væsentlig betinges eller skal bæres af en tæt befolkning, af agerdyrkning, faste bopæle, stæder osv., her aldrig nogensinde ville blive hjemme, og frembringes sligt dog paa een eller anden kunstig (unaturlig) maade, saa skeer det paa bekostning af grønlændernes velvære og derigjennem ogsaa af deres aandsfriskhed. – Denne omstændighed bør aldrig tabes af sigte, naar der skal være tale om at gjøre eller foranstalte noget til gavn for grønlænderne. – Endnu maa jeg bemærke, at jeg i det følgende allevegne kun har Sydgrønland for øie; de nordgrønlandske forhold ere mig ikke bekendte nok til at jeg tør tage dem med i betragtning, men forskjellen er ialtfald ikke stor.

Hvad vi her have erfaret om forandringer, der muligen forestaae Grønland, er 1) angaaende handeln: at der er paatænkt at tilstede private adgang til handel her i Grønland, og 2) angaaende missionen: at man ønsker at ansætte indfødte som præster, og i henhold dertil at udvide seminariene.

Hvad det første angaaer, saa nærer man her en formeentlig velbegrundet frygt for, at denne frigivelse af handelen vil fuldende befolkningens ødelæggelse. Allerede det, at den kongel. Handel lidt efter lidt (hvis jeg ikke feiler, fra 1834 til 1846) ophævede nogle indskrænkninger, som den tidligere havde paalagt sig selv af hensyn til befolkningens bevarelse, har haft den sørgelige følge, at fattigdom og uforsynlighed, som tidligere hørte til undtagelserne, som det bør, nu i mange egne ere det herskende, saaledes at proletariet angive tonen, og at folk hist og her omkomme af sult og elendighed, saaledes som det jævnlig pleiede at ske i den hedenske tid; og i videre følge af alt dette har befolkningen i Sydgrønland siden 1856 begyndt at aftage, i eet district (Lichtenfels ved Fiskerhættet) til dato med 1/3, i et andet (Godthaabs) med 1/6, osv., og vil efter al sandsynlighed i ethvert tilfælde endnu i en rum tid vedblive at aftage, da saagodtsom hele den nuværende slægt er legemlig svækket, deels ved en sundheden undergravende ufornuftig nydelse af udenlandske lækkerier (europæiske fødevarer og caffè), deels ved for dissens skyld at blotte sig selv for det allernødvendigste (navnlig spæk og sælskind), hvis savn alene vilde svække folk, om ogsaa hine lækkerier ikke eksisterede. Og det er ikke alene legemlig svækkelse, ikke alene fattigdom og materiel elendighed, som har betaget saa mange og som udbreder sig mere og mere over hele landet; haand i haand med den gaer ogsaa en aandelig svækkelse, som bl.a. ofte viser sig i en vis sløvhed og ligegyldighed mod sig selv og sine nærmeste, som kan være forbausende, og som i den tidligere christne tid har været saa godt som ubekjendt. Vi, som kjende forholdene, kunne ikke frigøre os fra den tanke, at den paatænkte frigivelse af handelen endydeligere vil forøge den altfor store udførsel af grønlændernes livsfornødenheder, og den ligeledes meget for store indførsel af skadelige luxusartikler (udenlandske lækkerier), hvorved denne sørgelige tilstand nærmest er bleven hidført.

Hvad dernæst angaaer de paatænkte forandringer i missionen, saa ville indfødte præster upaatvivleligen allevegne blive modtagne med stor glæde af befolkningen, ligesom ogsaa ialtfald flertallet af de nuværende europæiske missionairer vistnok glæde sig over denne foranstaltning i og for sig oög under visse forudsætninger (s. nedenfor), hvorimod den maade, hvorpaa den agtes iværksat,

ligesaa vist maa møde den alvorligste modstand hos alle dem, der kjende grønlænderne og deres forhold lidt nøiere og ønske deres vel. Det er navnlig den plan, at de til præster udseete catecheter (eller seminar-elever) skulle sendes til Danmark, for efter forudgaaet videre underviisning og prøvelse derstedts at blive ordinerede, som man her ikke formaar at ansee for andet, end et afgjort misgreb. De paagjældende ville i regelen vende tilbage med et anstrøg af europæisk dannelse, en heel deel europæiske fordringer og i alle tilfælde mere eller mindre paavirket af den europæiske verdens fristelser, mod hvilke de umuligt kunne være væbnede, altsaa i det hele taget mindre skikkede til deres egentlige gjerning, end da de forlod landet. Det hører jo ogsaa vistnok med til Guds anordning, at evangeliet skal fremkalde forskellige former for det christelige liv hos de forskellige nationer efter disse forskellige karakter og tænkemaade, men jeg kan ikke nægte, at jeg synes, at den her omhandlede plan gaaer i en anden retning. Den lærdom, som de grønlandske præster især trænge til, er den Matth. 13,52 nævnte, som vel ikke bliver given paa universiteterne i høiere grad end udenfor dem, eller i Danmark mere end i Grønland; - den egentlige theologiske videnskab og hvad de indfødte præster deraf bør have tilegnet sig, saavel som og den nødvendige forbindelse med Christi kirke paa den øvrige jord, uden hvilken den herværende lille menighed i tidens løb vilde hensygne (som f.ex. den abyssinske), maatte efter min mening kunne ansees for at være fuldkommen tilstrækkelig repræsenteret ved en dansk præst og en dansk seminarieforsøger i hvert inspectorat, naar den paatænkte forandring var gennemført; og i overgangstiden vilde ansættelse af een dansk præst desforuden ved en af de andre colonier i ethvert tilfælde være af mere gavn for det hele, end underviisning af de vordende præster i Danmark. Der er endnu en anden betænkelighed ved den omtalte plan, nemlig den, at catecheterne i den alder, hvor der overhovedet kan være tale om at indstille dem til præsteembedet, og som ikke bør være under 30 aar, i regelen ere familiefædre, og jeg for mit vedkommende troer ikke, at nogen grønlænder af hæderlig karakter vil forlade sin familie for et aar eller endogsaa længere, saa at man altsaa ved denne foranstaltning, hvis den blev iværksat, rimeligviis vilde gaae glip af netop de dueligste. - Da De har adgang til de originale indberetninger fra missionarierne her i Grønland til ministeriet, saa antager jeg, at det samme er tilfældet med pastor Jørgensens betænkning fra 1862 angaaende denne plan, og et senere document, hvorved de deri udtalte meninger med nogle smaa forandringer tiltrædes af de øvrige missionærer i Sydgrønland. (Dette sidste document er kommen til Kjøbenhavn i Mai dette aar.) Af denne betænkning, som er udarbejdet med megen overlæg og omhyggelig overveielse af alle herværende forhold saavel som af de sandsynlige eventualiteter, vil De kunne see, hvorledes man anseer sagen her med forholdene for øie. Den deri omtalte betænkelighed ved de indfødte præsters stilling ligeoverfor handelens (ikke-indfødte) overbetjente er vist ogsaa værd at lægge vel mærke til. Hvad angaaer den i denne betænkning foreslaaede gage for de indfødte præster, som efter dansk maalestok maaskee vil synes vel lav, saa maatte den efter min mening gjerne være endnu noget lavere, hvorimod der maaskee kunde fastsættes en rimelig pension for deres event. Enker; pengene vilde saaledes være fordeelte paa en maade, som synes at svare bedre til forholdene, og som ogsaa rimeligviis i regelen vilde vinde vedkommendes fulde bifald. Der er nemlig for det første den omstændighed, at penge her - og vel hos alle jagatfolk - kun have en ringe positiv værdi; det er endogsaa en gennem en lang aarrække stadfæstet kjendsgjerning, at hvor de fleste penge cirkulere, der er fattigdommen størst og almindeligst og omvendt. (Landet kan ikke taale ret mange, som leve af penge; jo færre der er af dem, desbedre staaer befolkningen sig). Og for det andet vil med hensyn til de indfødte præster den samme anskuelse gjøre sig gjældende, som med hensyn til catecheterne: en catechet, som ikke tillige er en dygtig erhverver (og god huusholder), nyder ikke den forønskede agtelse, hvisaarsag det ogsaa fra først af har været praxis her i Grønland, baade hos den danske mission og hos brødremissionen, ved catecheters ansættelse altid ogsaa at tage erhvervsdygtigheden med i betragtning. (Siden seminariernes oprettelse har denne praxis for elevernes vedkommende maattet opgives, dog ere de fleste af de hidtil her fra seminariet udgaaede bagefter blevne til ret flittige erhververe.) Ligesom det patriarchalske forhold, som i aarhundreder har bestaaet imellem den danske landsbypræst og hans sognefolk, vistnok for en stor deel beroer paa, at han selv tillige var bonde (den hjertelige benævnelse: "vor fa'er" vilde neppe nogensinde være opkommen uden det), - ligesaa vist vil ogsaa den indfødte præst i Grønland desmere vinde i agtelse hos sine landsmænd, jo mere han med hensyn til det daglige brøds erhvervelse staaer ikke over, men iblandt dem, derved, at han forskaffer sig sine livsfornödenheder, saavidt han kan, ved egen jagt, hvorved da "penge" ogsaa for ham blive en mindre vigtig gjenstand, i nogen lighed med hvad de ere for alle de andre, som ikke høre til den tjenende classe (handelens mandskab). Det er klart, at den indfødte præst, naar eet skal være, langt hellere maa staae nogenlunde jevnside med de selvstændige erhververe, end med de tjenende, som med hensyn til deres livsfornödenheder er afhængige af de andres godvillighed eller forfaldenhed til lækkerier. Der er een omstændighed til: totaludgiften for missionen burde ved den paatænkte omrodning ikke forøges, hellere formindskes; man bør huske paa, at det kun er 9000 mennesker, som skulde bære dem foruden de øvrige administrationsomkostninger, som ikke ere ringe. Anviisningen paa

handelens overskud (evang. Ugeskrift for 1862, no. 6, pag 89) kan være god nok, men det er grønlænderne, som tilveiebringe handelens overskud, nufortiden hovedsagelig ved at afstaae mere af deres livsfornødenheder, end de uden skade kunne undvære.

Hvad nu tilstanden her i landet i almindelighed angaaer, saa vil De allerede af det foregaaende kunne slutte Dem til en deel. Den kan med eet ord betegnes som en opløsningstilstand, nærmest fremkaldt ved utilbørlige handelsspeculationer og en derved foranlediget høist skadelig eksperimenteren med grønlændernes ”productionsevne” (som handelen kalder det; skal være: afhændelsesevne), og det christelige liv synes ikke at være stærk nok til alene at kunne udstøde ell. Afværge de opløsende elementer. Det kan det jo forøvrigt heller ikke i den europæiske christenhed; der skal fængsler, daareanstalter, politi og andre hjælpemidler til, som vi her ikke have og ikke kunne have. Hvad man derimod baade kunde have og ogsaa virkelig har havt i omtrent et aarhundrede, det er en lovbestemmelse (en instrux) for de i landet værende europæere, hvorved de forhindres fra at indgribe forstyrrende i grønlændernes levemaade og sociale skikke, hvis fortrinlige overensstemmelse med landets natur man vist meget snart har indseet. Hvorledes de første af disse bestemmelser have været beskafne, veed jeg ikke; de existere neppe mere; den sidste – landets almindelige instrux fra 1782 – vidner om langt mere indsigt i landets forhold og befolkningens tarv, end de senere bestemmelser, over hvilke den er bleven glemt. Udtrykkelig ophævet er den aldrig, men den overholdes aldeles ikke mere. Først blev der slaet en streg over den første §, som handler ”om et gudsfrygtigt levnet”, hvori europæerne skulde foregaae grønlænderne med et godt eksempel. Istedet derfor gave endogsaa *de* kongelige inspecteurer - *her 3 i raad*^d - det meest forargelige eksempel paa hoer og skjørlevnet, og som herrerne vare, saa fulgte dem svendene. Nu er jo forholdet i dette punkt bleven bedre, men instruxens tilsidesættelse, som dermed var begyndt, standsede herved ikke. Siden en deel aar var den tale opkommen, at grønlænderne snart maatte kunne indlemmes blandt de civiliserede nationer, en tale, som forsaavidt man derved har tænkt paa den europæiske civilisation, er aldeles meningsløs, og maa være fremkommen af en fuldkommen miskjendelse af den omstændighed, som jeg her har stillet i spidsen. Imidlertid hørtes den tale ofte, og i forbindelse med den bleve de ved den tid af handelen trufne foranstaltninger ofte fremstillet som en begyndelse til planens iværksættelse. Europæiske fødemidler – brød, erter, gryn, meel – samt caffe og andre urtekramvarer, som tidligere kun bleve overførte til brug for europæerne og dem, som stode i deres faste tjeneste (altsaa udenfor landets productive befolkning), bleve nu lidt efter lidt indførte i større mængde og som almindelige handelsvarer for alle og enhver. Der blev sagt, at derved (!) skulde grønlænderne efterhaanden vænnes til de civiliserede tilstande, og andet mere, som i betragtning af de virkelige forhold lyder saa absurd, at det her aldrig kunde falde nogen ind at tage det for sandhed; speculationen syntes ene at gaae ud paa, at bringe saa meget som muligt ud af grønlænderne. Men alligevel antager jeg, at bestyrelsen virkelig har levet i den tro, derved at ”fremme grønlændernes civilisation” eller at gjøre dem ”modne” til at modtage den; i det mindste kan jeg ikke tænke mig, at den ”kongelige” handel skulde sætte et par tusind dalere meerindtægt over befolkningens velfærd; grunden maa før ligge i en total miskjendelse af forholdene. Jeg har ogsaa endnu iaar hørt den her fulgte fremgangsmaade forsvare med den bemærkning, at det var en statsoeconomisk grundsætning, at forøgede fornødenheder skabte forøget velstand; - den sætning kan maaskee være rigtig under visse forudsætninger, men som her aldeles mangle: velstandens kilde kan her ikke gjøres større end den er, uden at borttørre med det samme. Det maa saaledes vel antages, at de, der raade for sagerne her i landet, søge aarsagerne til den nuværende opløsningstilstand i noget andet, endskjønt historien bevidner, at tilbøielighed til et blødagtigt vellevnet kan opløse endogsaa meget stærkere nationer, end grønlænderne ere. – Det blev dengang strax sagt af alle dem, der kjendte nøiere til landet, (saavidt vides, endogsaa af en af handelens dengang værende directeurer, etatsraad Gede), at de nævnte foranstaltninger vilde blive grønlændernes ruin, og saaledes er det ogsaa gaaet. Grønlænderne fandt snart behag i europæernes ”velsmagende sager”, og skjøndt mange af dem godt indsaa (og endnu indse), at disse ting maatte skade dem, deels directe ved at undergrave den haardførhed, som absolut udfordres til det liv, her maa føres, deels indirecte ved savnet af de nødvendighedsgjenstande, for hvilke alene de kunde erholdes, saa var der dog paa den anden side mange, som ikke kunde modstaae fristelsen, men for de tilbudte lækkeriers skyld blottede sig selv for det nødvendige, og derved blev til byrde for de flittige og forsynlige, hvis antal nu i den senere tid mere og mere aftager, idet den ene efter den anden giver efter for det stadigt stærkere tryk, som det tiltagende proletariat udøver paa hele samfundet. Det at grønlænderne nu solgte mere af deres livsfornødenheder, og saaledes de indhandlede products quantum tiltog, vakte ogsaa paa europæernes (handelens eller dens med procenter lønnede personales) side begjærligheden efter mere, og denne gjensides begjærlighed med sine videre frugter har nu i aarenes løb paa adskillige steder løst samfundets baand i en betænkelig grad, samt fremkaldt underlig forvirrede begreber og anskuelser (i nogen lighed med dem som i mere befolkede lande pleie at faae overhaand f.ex. under vedvarende politiske agitationer), endogsaa hos saadanne, som ellers synes endnu at vælre nogenlunde herre over

deres begjærighed. I saa henseende maa altsaa civilisationen siges at være gaaet slemt tilbage i den senere tid, og naar dertil lægges, at opløsningen nu ogsaa har begyndt at ytre sig i befolkningens aftagen, saa seer det jo unægtelig ud, som om den gik sin snarlige undergang imøde. – Imidlertid troer jeg ingenlunde, at denne undergang skulde være uundgaelig; jeg troer før – og saaledes har det staaet for mig fra først af – at den nuværende forstyrrelse er en prøvelse, som efter Guds tilskikkelse er kommen over os, for at baade grønlænderne og de med Grønland i forbindelse staaende europæere deraf skulle drage sig en gavnlig lære. Det kan jo gjerne være, at prøvelsen endnu skal vedvare en tid, og at der forestaae os endnu tungere tider, end de nuværende ere; men ikke desto mindre fastholder jeg det haab, at plagen i sin tid vil blive standset paa en eller anden maade. Jeg fastholder dette haab saameget mere, som der endogsaa efter menneskelig skjøn er megen rimelighed for, at tilstanden atter vilde gaae frem til det bedre, saasomt landets overbestyrelse erkjendte følgende: 1) at landets natur og befolkningens karakter (som begge ere meget forskellige fra hvad man kjender i Danmark, og som begge ikke kunne forandres) ere to uafviselige factorer for hvad her skal gjælde; 2) at grønlænderne ligeoverfor europæere altid ville vedblive at være den svagere part, som ufeilbarligen maa bukke under for den anden parts hensynsløshed, naar denne faaer lov til at raade; og 3) at Grønlands bevarelse for Danmark og overhovedet dets vedvarende forbindelse med et andet christeligt land beroer paa, at grønlænderne ikke bortledes fra deres fra deres naturlige levemaade og dertilhørende ældgamle skikke, med hvilke nøiagtige overholdelse benyttelsen af den eneste her mulige levevei staaer og falder. – Da alt dette aabenbart i en lang tid har været erkjendt af den øverste bestyrelse (og maaskee endnu tildeels erkjendes), saa nærer jeg for mit vedkommende ingen tvivl om, at den samme erkjendelse paa samme sted jo atter kunde gjøre sig gjældende i gjerningen. Men derved forudsætter jeg rigtignok, at rigsdagen (eller rigsraadet), som jo i denne sag maa ansees for aldeles incompetent, ikke har nogen afgjørende indflydelse paa Grønlands indre anliggender. – Det har højligen forundret mig, at der af rigsdagen blev forlangt en pengebevilling til den paatænkte visitation, da der, saavidt jeg ved, ikke blev forlangt noget til den vistnok mere bekostelige kystopmaaling, som blev paabegyndt ifjor; kunde handelen betale den, hvorfor da ikke ogsaa visitationen? Skulde den have manglet penge dertil? Eller ansees maaskee missionen for aty vedkomme den mindre end kystens opmaaling? Hidtil har Grønland i den senere tid kunnet selv bære sin administrations omkostninger, og det vil det ogsaa i fremtiden kunne, naar handelen holder sig indenfor sine rette grændser, unødvendig bekostelighed ved administrationen undgaaes, og monopolet strengt haandhæves. Ingen handel paa Grønland kan i længden give et stort overskud, da et saadant kun kan tilveiebringes ved en utilbørlig udsugning, som da nødvendigviis maa efterfølges af en tilsvarende svækkelse; men til at betale de nødvendige omkostninger ved landets administration og beseiling m.m., dertil bør overskuddet altid være tilstrækkelig. (Jeg tænker her tillige paa, at tæringen bør være efter næringen.)

Grunden til, at jeg har har udtalt mig saa vidtløftig angaaende disse forhold, ogsaa saadan, som ikke vedkomme den aandelige tilstand, er dels, at dog det ene hænger sammen med det andet, dels, at der iaar (i anledning af en lille bemærkning i et brev andetstedsfra) opstod den tanke for mig, om maaskee det danske missionselskab skulde være bestemt til at være det redskab i Herrens haand, hvorved grønlændernes undergang kunde blive afvendt. Hvorledes det skulde gaae til, veed jeg jo ikke, men den interesse for Grønland, som i de senere aar synes at være bleven vakt hos missionsvennerne i Danmark, og som, saavidt jeg kan skjønne, gjerne vilde tage virksom del i sagen, kom nu til at staa saaledes for mig, og er jeg derfor saa meget mere taknemmelig for Deres brev, som det gav mig en kjærkommen leilighed til at kunne udtale mig angaaende nogle af hovedpunkterne, dem, som meest umiddelbart vedrøre grønlænderne. – Der findes jo adskilligt andet, som burde og vel ogsaa uden stor vanskelighed kunde afhjælpes; men dels er det mere underordnede ting, dels vedkommer det mere europæernes forhold indbyrdes eller til den kongelige handel, skjøndt jo gennem dem ogsaa grønlænderne, thi naar en del af legemet lider, lider hele legemet med. Med hensyn til alt dette vilde det vistnok være særdeles heldigt, om den paatænkte og foreløbig desværre vel opgivne visitation alligevel blev udført (dog ikke af en forhenværende grønlandsk missionair, *som jo netop paa grund af sin tidligere stilling imellem forholdene saa at sige vilde staae for nær vedⁱⁱ*); et saadant nøie eftersyn ved een, der kunde see sagerne med et nogenlunde uhildet blik, og som tillige røgtede dette kald med kjærlighed og med Guds naades bistand, vilde upaatvivlelig være til gavn.

Ved at skulle skildre det, man fra barnsben af og daglig har for øie, for nogen, som det er mere eller mindre fremmed for, kan man jo meget let komme til imod sin villie at fremkalde urigtige forestillinger, idet man overseer ofte netop det alleralmindeligste, men som andetsteds ikke er almindeligt; og skjøndt jeg har gjort mig umage for at undgaae dette i det foranstaaende, saa feiler det dog neppe, at der jo indes af den slags urigtigheder. Imidlertid haaber jeg, at de ikke ere af videre betydenhed, og forøvrigt vil de jo nok holde det sammen med hvad De har hørt andetstedsfra, og saaledes rette det ene med det andet. At jeg seer tingene her i almindelighed fra et mere grønlandsk

(ikke-europæisk) standpunkt, ligger jo paa en maade i sagens natur: grønlænderne have altid staaet mig nærmere end europæerne.

For de tilsendte bøger takker jeg missionselskabet forbindtligst, saameget mere som jeg efter Deres ord tør ansee dem som et beviis paa dets agtelse. Jeg glæder mig ved den nu indledede forbindelse, med det levende ønske, at den maa bære frugt for Grønland. – Revisionen – resp. oversættelse – af den hellige skrift paa grønlandsk gaaer stadig frem, skjøndt imellemstunder noget langsom, da der jo kun kan anvendes den tid paa den, som er tilovers af den øvrige gjerning, og det jo desuden efter sagens natur ikke kan være hastværksarbeide.

Hermed vil jeg nu slutte dette lange brev; maatte det kunne bidrage noget til at give Dem et nogenlunde tro billede af idetmindste een side af den herværende tilstand (den, som for tiden ligger øverst); De vil da forene Deres bønner med vore om, at prøvelsens ende maatte blive til velsignelse.

Deres i Herren forbundne

Sam. Kleinschmidt

ⁱ De kursiverede ord er overstreget i det håndskrevne brev . Formentlig af Kalkar i forbindelse med overgivelsen til trykning. Ordene er ikke med i det trykte brev.

ⁱⁱ I sit koncept til dette brev har SK først i st.f. de kursiverede ord skrevet: ”da en saadan vel næppe vilde kunne modtage synderligt andre indtryk af sagen, end dem han allerede tidligere har modtaget.”